

Milletlerarası ticaretin geleceği

Yazan:

ORD. PROF. UMBERTO RICCI.

1. — Geçiş devri.

Bu hususta iki devir mülâhaza etmemiz lâzımgelir:

1) Harp bittikten sonra bir kaç yıl sürebilecek olan geçiş devri.

2) Bu geçiş devrinden sonra gelecek olan devir. Bu devirde ahval müsait olduğu takdirde ziraat olduğu kadar sınaî bir dünya genişleme siyaseti göz önünde tutulabilir. Bu iki devir zaten açık bir surette birbirinden ayrılmış değildir: bu devirlerden biri fark olunmaz bir surette diğerine kayar.

Mütareke akdedilir edilmez, ilk ve en büyük ihtiyaç, aç kalan milyonlarca insanın yardımına koşmak olacaktır. Bu acıya katlanan insanlar arasında, acınmağa ve tasası çekilmeğe en lâyık olanlar çocuklardır. Zira çocukların vücuttan düşmesi, irken bozulması demektir.

İşte 18 Mayıs ve 3 Haziran 1943 de Vürjinie'de Hot Springs'de toplanmış olan Birleşmiş Milletler «besleme ve ziraat» konferansı bu yiyecek meselesini tetkikini üzerine aldı. Bu konferansı Amerika Birleşik Devletlerinin hükümeti toplamıştır: 44 hükümetin yahut hükümet makamının resmî mümessilleri bu konferansta hazır bulunuyorlardı. Reis Roosevelt açış nutkunda, ilk Birleşik Milletler konferansının insan ihtiyaçlarının en esaslısı olan yiyecek meselesiyle uğraşacağını belirtti.

Konferansın sonunda neşredilen beyanname şunu ileri sürüyordu: «ilk iş, harbi kazanmak ve milyonlarca insanı zulüm ve açlıktan kurtarmaktan ibarettir. Harpten sonra gelecek olan buhranlı kıtlık devrinde, açlığa ancak istihlâke düzen vermek, erzakı arttırmak ve bunları en faydeli tarzda dağıtmak uğrunda fasilasız bir emek birliği ile galebe çalınabilir».

Bu erzak *dağıtmak* fikri mevzuumuza doğrudan doğruya taallük eder ve hakikaten konferansın bir bolluk iktisadını gerçekleştirmeye ait olan 24 üncü kararında şöyle denilmektedir: «Gümrük resimleri ve diğer milletlerarası ticaret setleri, kambiyo haddinin anormal dalgalanmaları gibi yiyecek maddelerinin ve diğer malların istihlal, dağıtım ve istihlâkine daraltıyorlar».

Konferans, temsil edilen hükûmetlere açıktan açığa «milletlerarası ticarete karşı çekilen her nevi setleri alçaltmağı ve bütün fark gözetici tahdid şekillerini, mümkün olduğu kadar tesirli bir surette ortadan kaldırmağı» tavsiye ediyor.

Bir yazar, 25 yıl içinde harp sonrası meseleleri hakkında zihinlerde vukua gelen değışikliği meydana koymağa lüzum gördü. 25 sene evvel, yeni dünya nizamının temeli olarak «açıktan açığa adalet ve şerefe dayanan milletlerarası münasebetler idame etmek» zaruretinden bahsediliyordu. Bugün, bu mücerret mülâhazaların yanında, «yiyecek, giyecek, barınacak yer ve halkın diğer esaslı ihtiyaçları gibi hayatın bazı iktisadî esaslarının ehemmiyetinin realist taktiri bulunmaktadır».

Diğer kaynaklara göre, Amerika Birleşik Devletlerinin harpten sonra gelecek olan buhranlı devirde dağıtılacak ehemmiyetli miktarda erzak yığıldıkları haber alındı. Mütareke imza edilir edilmez, bu erzakın en yoksul insan zümrelerinin eline varmak üzere yola çıkmağa başlayacağından emin olabiliriz. Bu hususta ilk işe girecek olan unsur birbirinden uzak memleketler arasında ticaretin bir yardımcı olan, *taşıma* işidir ve denebilir ki, bu bir yardımcıdır, yoksa ticaret değil.

Amerika Birleşik Devletleri bir çok vesilelerle en asil fikirlerden ilham aldıklarını ispat etmişlerdir. Ve darlık çeken memleketlere yardım etmek için elden geleni yapacaklarında şüphe yoktur. Fakat ne de olsa haklı menfaatlarını ihmal edemezler. Ve yığılan metallerin büyük bir parçasının, münasip ödeme müddetleri vererek, satılacağı tahmin edilebilir.

Ve böylece, ilk gönderilen şeylerin karşılığı daha sonra meydana çıkacak olan bile, bir *ticaret* gelişmeğe başlayacaktır.

Konferansa göre, her memleketin ilk işi, süt ve sütlü şeyleri, sebze, meyve ve yumurta gibi yüksek bir besleyici değeri olan, fakat çabuk bozulduklarından dolayı istihlâk merkezlerine mümkün olduğu kadar yakın tutulmaları lâzımgelen yiyecekleri yerinde istihlal etmektir. Fakat bir kere bu esaslı kıdeme riayetden sonra, yiyecek maddeleri toprağın ve iklimin imkânlarına göre, memleketin

içinde yahut dışında istihsal edilecektir: her yerin tabii ve iktisadi üstünlükleri, kabul edilecek ziraat sistemini ve istihsal edilecek maddeleri tayin edeceklerdir.

Meşhur İngiliz iktisat mecmuası «Economist», bu kararları şerh ederken, bu programın daha serbest bir milletlerarası ticaret ve milletlerarası iş bölümü için bir beyanname olduğunu söylüyor: Bir taraftan en elverişli yerde en munasip yiyecek maddesinin en büyük istihsalini elde etmek; diğer taraftan zaruri miktarda ve müstehlikin ödeyebileceği bir fiyata serbest yabancı yiyecek maddeleri ithalini kabul etmek gerektir.

Hot Springs konferansı üzerinde bir az fazla durdum, zira insanlığın ehemmiyetli bir kısmını bu konferansta söz söylüyor ve isteklerini anlatıyordu. Konferansın kararlarından, açıkça, milletlerarası ticaretin mümkün olduğu kadar daha tesirli ve daha serbest olması lâzımgeldiği fikri çıkmaktadır; bu, hatırdta tutulması icap eden bir fikirdir.

Bundan başka, iktisadi mallar elde etmeği o kadar şiddetle arzu eden milletlerin, yüksek gümrük setleri, kontenjanlar tespiti usulleri ve diğer engellerle bu malların ülkelerine girmesini yasak edeceklerini sanmak manasızdır. Belki ileri sürülebilecek olan tek itiraz: ticaret akıntılarının tek taraflı olacakları, memleketlerin hep almak ve hiç bir şey vermemek arzu edecekleri, ihraç etmeksizin ithal etmek isteyecekleridir. Fakat bu faraziyenin umumileşemeyeceği, bütün milletlerin ergeç milletlerarası ticarete katılmaları lâzımgelleceği meydandadır.

Diğer bir takım ihtiyaçların daha tatmin edilmeleri lâzımgelir. Pamuk ve yün kumaşlarla giyim eşyasının istihsal ve ticaretinin tekrar başlaması icap edecektir. Fakat bilhassa barınacak yer ihtiyacını hatırlanmamız lâzımgelir. Bazı memleketler bombardımanlarla yıkıldılar: başlıca şehirleri harabe halinde olan Almanya, en artistik şehirlerinin bir çoğu zarar gören İtalya, sonra Fransa, Holânda, Balkan memleketleri, Büyük Britanya ve daha diğer memleketler. Rusyada sistemli bir tarzda yapılan tahripler de başka. Milyonlarca insan dilenecek hale düştü. Yeniden yapı yapma işi çok büyük olacak ve yıllar isteyecektir.

Gerek Almanyada, gerek Büyük Britanyada yıkılan evlerin yerine sıhhatte daha elverişli ve daha kullanışlı evler yapılacağı sözü işitildi. Böyle olabilmelerini dileyelim. Ve bunun için çok büyük miktarda malzeme: demir, kereste, çimento ve bunların yanında bin bir çeşit ev eşyası taşımak lâzım gelecektir.

Bir memlekette, bir buhrandan sonra, işlerin tekrar başladığının ilk alâmeti, bu memlekette yapı endüstrisinin canlandığını görmektir. Zira yeni yapılar yapma, bir eve normal bir tarzda gereken bütün mal ve maddeleri tedarik etmesi lâzım gelen bir sürü tamamlayıcı sanayiın gelişmesine yardım demektir.

Böylece yıkılan memleketlerde yapıları yeniden yapma işi sayılamayacak kadar çok mamulleri hazırlamak zarureti tazammur eder. Bu mamullerin hepsi mahallinde yapılmazlar: Milletlerarası ticaretin yeniden yapı yapma işinde ehemmiyetli bir hissesi olacaktır.

2. — Üç ehemmiyetli memlekette milletlerarası ticaret.

1) Sonra, neticeleri son derece ehemmiyetli olacak bir hadiseyi düşünelim: Rusya, kahramanlığından gurur duyarak ve geleceğine güvenerek, kapitalist Devletler tarafından çember içine alınmış olmak şüphesinin yirmi beş yıldır kendisini kapatmış olduğu yalnızlıktan çıkmaya hazırlanıyor. 170 milyon nüfusu olan ve yer yüzünün altında birini tutan bir memleketin müşterek hayata dönüşü, milletlerarası ticarete yeni bir hamle verecektir.

Bir çok memleketler: Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere Krallığı, İsveç ve saire daha şimdiden bunu ummaktadırlar. Meselâ, gazetelerde okuduğumuza göre, Birleşik Devletler vukuf erbabı, Rusyanın kurtarılan topraklarda yeniden yapı yapma işine başladığı ve harp bitince, harp dolayısıyla arası kesilen, Ural'ların doğusundaki demir yollarını yapmaya tekrar başlayacağı; Avrupa Rusyasında endüstrinin, en modern malzeme kullanarak, yeniden organize edileceği; Rusyanın hususiyle makineli aletlere, otomobillere, taşıma tayyarelerine, petrol, tasfiye cihazlarına, fabrikaları kurmak için malzemeye ihtiyacı olacağı fikrindedirler. Geçen Şubat sonunda, Lordlar kamarasında, İngiliz iktisat siyaseti üzerinde hararetle bir müzakerede İmar Bakanı *Lord Woolton* harfi harfine şunları beyan etti: «Büyük Britanya ile Sovyetler Birliği arasında çok büyük bir ticaret göz önünde tutacağız. Rus piyasasında büyük bir hisse elde edeceğimizi, bu piyasaya geniş nispette yanaşabileceğimizi umuyoruz. Ve umuyoruz ki, Sovyet müttfiklerimiz de bizimle Büyük Britanya piyasalarına ortak olacaklardır.»

2) Gözle görülebilir neticeleri olacak diğer yeni bir vakıa, bir devin, Amerika Birleşik Devletlerinin meydana çıkışıdır. Zaferle senest dayanılmaz bir yaşamak ve her sahada ve her kıt'ada üstün-

lüklerini sağlamak iradesiyle canlanmış, bitmez tükenmez gibi görünen ham maddelere, şaşılacak bir sınaî kudrete, göz kamaştırıcı bir altın ihtiyatına ve dünyada birinci gelen hava ve deniz donanmasına sahip Amerika Birleşik Devletlerinin dış piyasaları ele geçirmeğe atılacaklarını ve milletlerarası ticaretin Birleşik Devletlerin müdahalesinin tesirini duyacağını tahmin etmek kolaydır.

3) Ve Büyük Britanyada, gerek resmî gerek hususî komisyonların, harp sonrası meselelerini tetkik etmek üzere işe koyulduklarını ve istihsalî ilerletmek ve harple zayıflayan yahut bozulan ticarî münasebetlerini yenilemek için bir takım tedbirler ileri sürdükleri malûmdur.

Bir az evvel sözü geçen Lordlar Kamarasındaki büyük müzakerede *Lord Woolton* şöyle dedi: «Büyük Britanya için siyasetlerin en iyisi, bir iktisadî genişleme siyaseti olduğu neticesine vardım. İngiltere için fabrikalarımızdaki işin tam ittihadının muhafazası, esaslı ve hayatî ehemmiyeti haiz bir iştir. Artık işsizlik olmayacaktır!» Ve birisi, İngilterenin son derecede ihtiyacı olan ham maddeler ithalâtını ne ile ödeyeceğini sorduğundan, bunların ihracatla ödeneceği cevabı verildi. *Lord Addison*, Büyük Britanyanın çok geniş ihracat imkânlarına malik olacağını ve bütün dünyanın «Made in England»ı istiyeceğini beyan etti.

Bu beyanat, geçiş devrinin sınırlarını aşmaktadır; fakat geçiş devrinin iyice belli sınırları olmadığını anlattık.

Hot Springs'de bile, çetin ve muazzam yardım meselesinin «daha geniş olan bütün dünyadaki istihsalî arttırma ve istihlâkî yükseltme meselesiyle birleşeceğini» sağlamaktan geri kalmadı.

3. — Taşıma vasıtaları.

Fakat taşıma vasıtaları milletlerarası ticaretin ihtiyaçlarına yetişecek mi? Kara taşıma vasıtaları bir zaman yetmeyecektir; fakat tahminler, milletlerarası ticareti daha fazla alâkalandıran deniz, hava yoluyla taşımalara gelince farklıdır. Dünya tonajı ağır surette zarar gördü; fakat Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere Kıraflığı ve Kanadanın gemi tezgâhlarında bugünkü gemi inşaatının Birleşmiş Milletlerle Mihver memleketlerinin son zamandaki zayıflığını geçtiği, böylece dünya tonajının tekrar artmağa başladığı temin olunuyor. Ve «eğer harp iki yıl daha sürecek olur ise, belki de sonunda tonajın harbin başındaki tonaja müsavi olacağı» 1943 Temmuzunun başında ileri sürülmüştür. Harpten sonra, çok büyük

Amerikan istihşali sayesinde büyük bir bolluk, hemen hemen bir aşırı tonaj bolluğu olacağı tahmin ediliyor: o derece ki, harp gemilerine müteallik programını tamamlamak için harbin ilk yıllarında kendi hesabına gemi yapması lâzımgeldiğini tahmin eden İngiltere Kirallığı, daha şimdiden, az zaman sonra lüzumsuz olacak olan bir takım gemiler yapmaktan ise Amerika Birleşik Devletlerinden gemi kiralamayı düşünmektedir.

Tayyareciliğe gelince, tayyare yapma programı çok geniştir. Bu sahada kütleli istihşal devam edecektir. Daha vaktile *Henry Ford* «kamyon yahut otomobil yaptığım kadar taşıma tayyareleri yapacağım» demişti. (Hava gemileri kırlığından korkmaktan ziyade, daha şimdiden, Amerika Birleşik Devletleri ile İngiltere Kirallığı arasında mümkün bir rekabetten endişe edilmektedir.

Amerika Birleşik Devletlerinin, İngiltere Kirallığına atfedilen, hava yollarının milletlerarası organizasyonu teklifini hoş görmedikleri anlaşılıyor. Amerika Birleşik Devletleri, görüldüğüne göre, içerde hava seferlerini her millet için mahfuz tutmağı tercih ediyorlar, ve geri kalan için hava hürriyetini ileri sürüyorlar. Meselâ İngiltereden Avusturalyaya giden tayyareler Amerika Birleşik Devletlerinden geçebilecekler; fakat New-York'tan San Francisco'da indirmek üzere yahut San Francisco'dan Hava'ye götürmek üzere yolcu alamıyacaklardır.

Ben, rekabetlerden hiç bir suretle endişe etmiyorum; iktisatçı mizacım beni, yalnız iktisatta değil, fakat siyasette de aksine olarak, rekabete mütemayil olmağa ve monopolü andıran her şeyin aleyhinde bulunmağa sevketmektedir.

4.— *Kambiyo istikrarı.*

Para ve kambiyo düzen vermeksizin, dış ticaret engellerinden kurtulmayı ummak boştur. Ödeyecek şeyiniz olmadan meta ithal edeceğinizi tasavvur edemezsiniz. Yabancı müstahsil de mahsullerini ödeme vasıtaları olmayan bir memlekete ihraç etmekle uğraşmıyacaktır. Serbest ticaret, serbest parayı ve serbest kambiyoğu ta-zammun eder.

Kambiyo, normal olarak, bir memleketin diğer memleketlere karşı olan borçlarıyla alacaklarının toplamına tâbidir. Bir memleketin bir yıl içindeki borçlarıyla alacaklarını karşı kaşıya koyunca, *hesap yahut ödeme bilânçosu* elde edilir.

Eğer her iki toplam müsavi iseler, bilânço denktir, fakat eğer bilânço bir veya diğer tarafa eğilir ise, kambiyo bundan müteessir

olur. Gerçekten, eğer bir memleket için bilânço açık verirse, bu memleketin bakiyeyi ödemesi lâzım gelecektir. Bundan dolayı, bu memlekette yabancı parası arz edildiğinden daha fazla talep edilecek ve kambiyo yükselmeğe doğru gidecektir. Aksi hal, aksi tesir hasıl eder.

İmdi, niçin bir memleketin diğerlerine borçları yahut diğerlerinden alacakları vardır? Yahut daha iyi bir ifade ile: niçin bir memlekette oturanların kürenin geri kalanında oturanlara karşı borçları yahut onlardan alacakları vardır? İşte ilk sebebi, milletlerarası ticaret ihdas eder. Eğer bir memleket bir takım metaller ithal ederse, bu metalleri ödemesi lâzım gelir: bu, bir borç sebebidir. Eğer aksine olarak, ihraç ederse, ödenmesi lâzım gelir: bu da bir alacak kaynağıdır. Nasıl ki bir memleketin dışarıya karşı olan bütün borçları ile alacaklarını toptan karşı karşıya koyduk ise, böylece yalnız dış ticaretten ileri gelen borçları ve alacakları karşı karşıya koyabiliriz, ve *ticaret bilânçosunu* elde ederiz.

Fakat ticaret bilânçosu, hesap bilânçosunun içindedir. Zira dış ticarettten ileri gelen borçlar yalnız *bir* kategori borçlardır. Alacaklar da keza. Bundan dolayı, eğer ticaret bilânçosu açık verir, yahut denildiği gibi, «elverişsiz» ise, derhal heyecana kapılmamalıdır; zira dış ticarettten ileri gelen açık, diğer kategorilerin alacak fazlalarıyla karşılanabilir. Son söz hesap bilânçosumuzdur.

Bu diğer kategoriler nelerdir? Her şeyden evvel, uzun ve kısa vadeli kapital hareketlerinden ileri gelen, malî borç ve alacaklarla «görünmeyen» ihracatı, yani ticaret gemilerinin, bankaların, sigorta kumpanyalarının gördükleri hizmetlerden ileri gelen borç ve alacaklarla turizmden ileri gelen borç ve alacakları zikrederim.

Milletlerarası ticaret, daha evvelce, himayeci memleketler tarafından konulan çok yüksek gümrük resimleriyle frenlenmiş idi, fakat 1931 den itibaren, kontenjan usulü ve derhal üki taraflı «clearing»ler vasıtasıyla bertaraf etmeğe çabalanan kambiyo kontrolü gibi bir takım yeni frenler ortaya çıktı.

İki taraflı *Clearing*'ler, bir memleketin diğer memlekete karşı olan borçlarını diğer memleketin bu memlekete karşı olan borçlarıyla takas etmek iddiasındadırlar ki, bu, mantık bakımından imkânsızdır. Zira dünyada hiç bir şey *iki* memleket arasında karşılıklı borçların müsaviliğini sağlamamakta ve bir sürü karışıklığa sebep olan «donmuş» kredi fazlalarını meydana çıkarmaktadır.

Harpten sonra, zavallı esirler durumuna düşmüş olan kambiyo-ları da serbest bırakmak zarurî olacaktır. Daha şimdiden bu düşünülüyor, ve Büyük Britanya Maliye Bakanı tarafından arzedilen

plân çok sadedir. Bu plâna mütehasıslar «*Keynes plânı*» adını veriyorlar; çünkü plân dünyaca tanınmış ve fazla olarak para meselelerinde ihtisas sahibi iktisatçı *Lord Keynes* tarafından telkin edilmiştir ¹⁾).

Mesele bütün dünyaya şamildir: Bütün Devletler, borçlu memleketler kadar alacaklı memleketler de, meseleyi çözme ile alâkalıdır; zira eğer bir memleketin bir takım alacakları var, fakat borçlularının borçlarını ödeme vasıtaları yok ise, bu bir şeye yaramaz.

Böylece *Lord Keynes* «*Milletlerarası Clearing Birliği*» adı verilen bir merkezî organ kurmağı ileri sürüyor. Fakat bu «*Clearing Birliği*»ni, bugün merfî olan iki taraflı, clearing'lerle karıştırmamamız lâzımdır: aksine olarak, bu iki taraflı clearing'lerin ortadan kalkması arzuya değer. Yeni Birlik, bütün memleketler hesap bilâncoları bakiyelerinin kaydedildiği, dünyaya şamil bir clearing'dir. Asıl vesika (5. paragrafta) der ki, Birlik sade bir fikre dayanmaktadır: «Banka ana prensibini kapalı bir sistemde umumileştirmek... Bu prensip alacaklarla borçlar arasında zarurî müsaviliktir. Eğer bir borç «*Clearing*» sisteminden geri çekilemez, fakat yalnız sistem içinde devredilebilir ise, Birlik kendi üzerine çekilen bir çeki ödemekte hiç bir vakit zorlukla karşılaşamaz. Birlik üyelerinden herhangi birine her hangi bir avansı, avans bedelinin yalnız diğer bir üyenin hesabına devredilebileceği sağlanır ise, verebilir.»

Plân, milletlerarası bir para: «*Bancor*» ihdasını mülâhaza ediyor. Evvelâ, bu bir *hesap parasıdır*, zira üye devletlere krediler, «*bancor*» olarak açılır, fakat bu para, memleketler arasında kanunî tedavülü de haiz olan bir paradır. «*Bancor*»un altın olarak değeri, Birliğin idare meclisi tarafından tayin edilecek ve değer indirilip yükseltilebilecektir.

Birlik üye memleketlerin hesap bilâncolarının bütün bakiyelerini kendine depozito olarak bırakmalarını istemektedir. Dünyanın geri kalanına karşı elverişli bir ödeme bilâncosuna sahip olan bütün memleketlerin Birliğin defterinde bir alacak hesabı, ve elverişsiz bir

¹⁾ Asıl vesikanın ünvanı: **A Proposal for an international Clearing Union.** London 1943 Cımd. 6437 dir. Bu vesika önsözde der ki: «2 Şubat'ta Parlamentoda, Maliye Bakam, harpten sonra, Milletlerarası ticaretin icaplarına elverecek bir milletlerarası para mekanizması... bloke edilmiş bakiyelerin ve iki taraflı tasfiyelerin lüzumsuz olacağı bir sisteme ihtiyacını beyan etti... Hükümetin talimatı dairesinde, bu mesele Hazine tarafından, diğer Bakanlıklarla istişare ile, etraflıca incelendi. İlişik rapor hazırlanarak, Hükümet neşredilmesi lâzımgeldiğine karar verdi...»

bilânçoya sahip olan bütün memleketlerin bir verecek hesabı olacaktır. Üyeler arasında ödemeler, Birlik defterlerinde yapılacak nakillerle ifa edilecektir. Böylece, görülüyor ki, «Clearing Birliği» adı tamamıyla yerindedir.

Plân, iştirâk eden her memlekete, hem Birliğin idaresinde nüfuzunun ölçüsünü (idare meclisindeki oy sayısını), hem Birlikten istemek hakkını haiz olduğu avansların ölçüsünü (borç alma hissesini) tayin eden bir *hisse* tahsis ediyor. Bu hisse, harpten evvelki son üç yıla (1936-1938) ait ithalât ve ihracatın yıllık ortalama rakamının % 75 i esaslı üzerine tespit ediliyor. Birleşik Krallığın ithalâtı ile ihracatının yukarıda zikredilen devirde yıllık değeri 1375 milyon Sterling ve Amerika Birleşik Devletlerinininki 5455 milyon dolar olmuştur. İngiliz Lirasının ve doların karşılıklı kambiyo kurlarını göz önünde tutunca, İngiltere Krallığı ile Amerika Birleşik Devletlerinin hissesi, hemen hemen müsavi olacak ve bunun neticesi olarak her iki memleketin Birlikteki selâhiyetleri filî olarak aynı ve bütün diğer memleketlerin selâhiyetinden üstün olacaktır.

Bir üye, Birlikten hesabına «Bancor» olarak bir alacak geçirilmesini, karşılığını Birliğe altın olarak ödeyerek elde edebilir. Fakat hiç bir üye «Bancor» karşılığında altın çekmeğe mezun değildir. Çünkü «Bancor»'lar yalnız hesaptan hesaba geçirmelere yararlar.

Eğer bir üye devletin «Clearing Birliği»ne karşı borç bakiyesi, en az iki sene, hissesinin dörtte birini aşarsa, parasının değerini % 5 i aşmayan bir nispette azaltabilir. Eğer borç bakiyesi hissesinin yarısını aşar ise, Birlik bu memlekette garanti olarak bir altın depozitosu isteyebilir. Yahut o memleketin parası veya yabancı döviz veya devlet tahvillerinden bir depozito yatırılmasını isteyebilir. Birlik üyeye % 50 den fazla bir arttırmaya müsaade etmek için, diğer bir takım tedbirler alacaktır.

«*Keynes Plânı*», memleketleri bilânçolarını denk getirmek için bir takım tedbirler almağa teşvik etmek maksadiyle, «bancor» olarak yazılı bütün — gerek alacaklı, gerek borçlu — hesap bakiyeleri üzerinden % 1 nispetinde yıllık bir resim teklif etmektedir; gerçekten alacaklı bakiyeler de, aşırı nispetlere vardıkları vakit, fazla açıklar kadar bir karşılık sebebi olurlar.

Kapital hareketleri üzerinde bir takım kontroller kabul edildi. Kısa vadeli paranın bir memlekette diğerine yer değiştirmeleri — «Viyana Kredit Anstalt»nın iflâsından sonra — hastalık halini aldı. Ve milletlerarası para müvazenesizliğinin bir sebebi oldu. Anglo-Saksonlar, bir parayı değerden düşürme (devalüasyon) tehlikesi yahut siyasî karışıklıklar belirir belirmez, bir memlekette diğerine

çabucak kaçan bu para kitlelerini göstermek üzere çok mânidar ve kuvvetli bir terim buldular: bu kitlelere «yakıcı para» («*Hot-Money*») adını veriyorlardı. *Keynes plânı*, şüphesiz, «yakıcı para»nın tekrar canlanabileceğini kabul etmiyor ve hiç kimse bundan dolayı sızlanmayacaktır.

Diğer ehemmiyetli bir mesele, «bancor» ile her memleketin millî parası arasındaki kambiyo tesbitidir. İmdi, bu nazik noktada üzerinde henüz hiç bir kaide tespit edilmedi. Ve şüphesiz harp sonrası şartları içinde, paraların normal seviyesini tayin etmek hususunda çok büyük zorluklar olacaktır.

Lord Keynes, İngiliz plânını serhederek şunu beyan etti: «Dünyaya şamil bir para yaratıyoruz; bu paranın kâfi miktarda mevcut olacağına güveniyoruz. Bu parayı, dünya memleketleri arasında hakkaniyete uygun bir tarzda bölüyoruz. Bir taraftan ihtiyatsızlığın, diğer taraftan ihtikârın önüne geçmek için, mümkün olan tedbirleri alıyoruz. Bu şartlar içinde dünya ticaretinin ve dünya servetlerinin inkişafı lehinde ve iktisadî gelişimin ağırlaşmasının ve sefaletin bazı felâketi mucip sebeplerinin ortadan kaldırılması için çok kuvvetli bir tesir yaptığımız aşikârdır.»

5.— Amerikan plânı.

Lord Keynes plânını hazırlamakta iken, Amerika Birleşik Devletleri Maliye Bakanlığı paraya müteallik araştırmalar müdürü *Dr. Harry D. White* bir «Birleşmiş ve ortak milletler istikrar parası sandığı» ihdası için diğer bir plân kaleme alıyordu. «*White plânı*» aynı gayeyi gütmekte ise de, «*Keynes plânı*»ndan daha çok serttir²⁾.

Amerika Birleşik Devletleri genişleme taraftarı değildirler ve defterlerinde kredi açmakla iktifa etmiyorlar. Evvelâ üye her memleketin altın, millî döviz ve kendi Devlet esham ve tahvilleri teslimatıyla vücade getirilen en aşağı 5 milyar dolarlık bir para sandığı teşkilini istemektedirler. Her memleketin hissesi bu memleketin altın ve yabancı döviz olarak ihtiyatı, millî geliri ve ticarî bilânçosunun *dalgalanmaları* üzerine dayanan bir formül ile tayin edilecek ve böylece üstün nüfuz, Amerika Birleşik Devletlerine ait olacaktır. Bununla beraber, hiç bir memleketin oyların 1/5 inden fazlasına sahip olmayacağı mukarrerdir.

²⁾ United States Proposals for a United and Associated Nations Stabilization Fund (April 1943).

«White plânı», şimdiki altın ayarına göre, on doların değerini haiz bir hesap parası («Unitas») teklif ediyor.

Ağustos ayında İngiliz ve Amerikan eksperleri Washington'da toplandılar, fakat anlaşamadılar. Üye her memleketin hesaba, hissesinin yarısına müsavi bir altın miktarı yatırmakla işe başlaması suretindeki Amerikan teklifi, «Economist» tarafından, açıkça sırf bir fantaziye diye tarif edildi³⁾. Ehemmiyeti küçümsenemeyecek bu haftalık mecmua dünyaya şamil bir anlaşma yerine millet grupları anlaşmaları koymağı düşünmektedir. Bu netice cesaret verici değildir, fakat kat'i de değildir. Ve kambiyo dalgalanmalarına düzen verme mes'alesinin ortaya atıldığını ve bir çok hükûmetlerin bu meseleyi çözmek üzere işe koyulduklarını bilmek insana kuvvet veriyor.

6. — İleriye dair tahminler.

Eğer, netice yerine geçmek üzere, daha uzak bir geleceği gözden geçirmeği dener isek, yalnız kalm bir sis tabakası görürüz. Daha konkret bir deyişle, her hangi bir tahmini şüpheli kılan üç grup sebep ayırd ederiz.

1) Evvelâ, milletlerarası ticaretin imkânları, dünyanın siyasi şekline tâbi olacaklardır. Bu pürüzlü mevzu üzerinde fazla ileri gitmeğe cesaret edemeyeceğim. Yalnız bir mülâhazada bulunacağım. Gazeteler müttefikler arasında her hangi bir anlaşmazlığı meydana çıkarmak yahut şişirmek ve şimdiki harp bitir bitmez bir takım yeni harpler çıkacağını haber vermek için çok zahmet ediyorlar. Ben, kendi hesabıma, kan döken ve yıkılan milletlerin o kadar çabuk birbirini öldürmelere ve tahriplere tekrar başlamak kuvvet ve arzusuna malik olacaklarını tasavvur edemem. Barış içinde ihtilâflara gelince, onlardan korkum yoktur: fikrimce, devletler arasında vücade gelecek bir denge sistemi, her vakit, tek bir devletin, itiraz edilemez ve dünyaya şamil tahakkümüne tercihe değer.

2) İkincisi, sakin ve serbest bir milletlerarası ticaretin inkişafı, iç kargaşalıkların cemiyeti alt üst etmemelerini icap ettirmektedir. Fakat yıllardanberi, içtimaî islâhatçıların temayülleri cemiyetin vicdanına işlemişlerdir. Bugün, herkes, iktisadî müsavatsızlıkların azal-

³⁾ Bununla beraber «Economist» sonra, Birleşik Devletlerin plânına göre, eğer bir memleketin altın ihtiyatları kâfi değil ise, bu memleketin altın olarak teslimatını azaltması kabul edildiğini tanımak suretile tenkidini hafifletti.

maları, içtimâî sigortaların umumileşmeleri, aşağı halk tabakalarının geçinme seviyesinin yükselmesi lâzımgeldiğini kabule hazırdır. Muhafazakâr hükümetler demokrat hükümetler halini alıyorlar. Milletlerin ihtiyaçların gidermek hususunda birinin sözleri diğerinin sözleriyle rekabet ediyor. Bu iyi bir alâmettir.

3) Üçüncüsü, milletlerarası ticaretin gelişmesi, muhtelif milletlerin mensupları arasında mübadele münasebetlerine taallük eden ve umumiyetle kabul edilmiş bulunan ideoloji nev'ine sıkı bir surette bağlıdır. Geçen yüzyılın ikinci yarısında, serbest mübadele ideali dünyayı fethetmişti. Bu yüzyılda, eski ideoloji, devletin kontrolü ideolojisi, otarşı programına müncer oluncaya kadar, gündün güne kuvvetlendi. Şüphesiz, otarşı, milletlerarası ticaretin inkârıdır. Fakat sırf iktisadî bakımdan otarşının öldürücü tahditleri ve çok büyük masrafı, taraftarlarının bir çoğunun gözlerini açtı. Siyasî bakımdan, ekonomisi için otarşı zaruretini ilân eden bir memleket, ancak harbe hazırlanmak niyetini açığa vurur. İndi, milletlerarası ticarete elverişli belirtiler vardır. Himaye sisteminin eski kalesi olan Amerika Birleşik Devletlerinde, 1934 tenberi fikirler değişmektedir. Milletlerarası ticaret hürriyeti *Cordell Hull*'un şahsında yenilmez bir taraftar buldu. Böylece bu cihetten bir başarı ihtimali «a priori» bir tarafa bırakılmamak lâzımgelir.

Napolyon harplerinden sonra yüzyıllık bir müddet geldi ki, bu müddet içinde nisbî bir barış, esaslı bir ferdi hürriyet, hemen hemen fasılasız bir teknik, iktisadî ve içtimâî ilerleme insan hayatını güzelleştirdiler. İki Dünya Harbini de — ki bunlardan ikincisi birincisinin devamından başka bir şey değildir — Devletler arasında tuşmaların, içtimâî sınıflar arasında mücadelelerin, uzak yerlerden metallerini getiren tacirlere karşı kinin yok olacağı, daha uzun bir devir takip edebilir. Bugün çektiğimiz korku ve sefaletler yerini servetlerin yeniden meydana gelmesine ve medeniyetin yeniden gelişmesine terkedecektir. İnsanın icad kabiliyeti iyiliklerini, artık tehlike ve nefreti mucip neticelerle birlikte olanaksızın, fasılasız yer yüzüne yayacaktır.

Aslında, insanların yıktıkları şeyler, kendilerinin istihsal etmiş oldukları şeylerdir. Ve yıktıklarını yeniden yapacaklar da, yine insanlar olacaktır. Hiç olmazsa, umduğum ve dilediğim işte budur.

Ek: Bretton Woods Anlaşmaları

7. — Bretton Woods Konferansı.

Yukarıdaki konferans 28 Mart 1944 tarihinde İstanbul Üniversitesi konferans salonunda verilmişti. O vakittenberi, bir çok hadiseler zuhur etmiştir. Bu hadiselerin en ehemmiyetlisi, bizim için, Amerika Birleşik Devletlerinde New Hampshire'de *Bretton Woods para konferansı oldu.*

Başkan *Roosevelt* tarafından toplanan bu konferans (*United Nations monetary and financial Conference*), 1 Temmuz 1944 de 44 devletin iştirakile açıldı. Konferansın başkanı, Amerika Birleşik Devletleri Maliye bakanı, ve Amerika Birleşik Devletleri murahhaslar heyeti başı *Mr. Henry Morgenthau* idi. Onunla Birleşik Krallık murahhaslar hey'eti başkanı *Lord Keynes*'in konferansın en ileri gelen şahsiyetleri olduklarında şüphe yoktur. Konferans 22 Temmuz kadar sürdü ve bazı kerre çok hararetlenen münakaşalar sonunda, ileride hükümetlerin tasdikine arz edilecek olan iki vesikayı oy birliği ile kabul etti; bu vesikalarla iki yeni müessesenin: *Milletlerarası para sandığı* (*international monetary fund*) ve *Milletlerarası imar ve kalkınma bankasının* (*international Bank for Reconstruction and Development*) meydana getirilmesi derpiş edilmektedir ⁴⁾.

Mr. Morgenthau, kapanış nutkunda, konferansın neticelerini belirtti. Ve dedi ki: Milletlerarası ticaretin yeniden canlanması aşağıdaki iki şarta tâbidir:

1) Kambiyolarda makûl bir istikrar. Bu, geçmiş zamanda baş vurulan ümitsiz çarelere: millî paraları değerden düşürmelerde yarışa, aşırı gümrük tarifelerine, yabancı memleketle olan muhtelif tiplerde muamelelerde kullanılması lâzımgelen çeşit çeşit tiplerde paralar yaratmaya, mübadeleleri lüzumsuz yere daraltmalara karşı seçilen şıktır. «Milletlerarası para sandığı», bu birinci gayeye erişmeği hedef edinmektedir.

2) Sanayi ve ziraatı düşman istilası ile tahrip edilmiş olan memleketlere uzun vadeli ve münasip faizli bir malî yardımda bulunulması lâzımgolecektir. Aynı suretle sanayi ve ziraatı milletlerarası ticarete iştiraklerini arttırabilecek hale sokacak bir gelişmeye elve-

⁴⁾ Bak: «Articles of Agreement International Monetary Fund and International Bank for Reconstruction and Development», U. S. Treasury. Washington 1944. Mali Bülten Hâvesi mukarreratı, Bretton Woods konferansı, Damga Matbaası 1944.

rişli memleketlere bir yardımda bulunulması lâzımgelcektir. «Milletlerarası imar ve kalkınma bankası» işte bu istekleri yerine getirmek için düşünülmüştür.

8. — Milletlerarası para sandığı.

Şimdi Bretton Woods'da akdedilen iki anlaşmayı hülâsa edelim. Birinci anlaşmanın birinci maddesi der ki: Sandık, milletlerarası para meselelerinde devletlerin sürekli *danışma* ve *iş birliğini* mümkün kılan bir müessesedir. Sandık çok taraflı bir ödeme sistemi kurulmasını kolaylaştıracak, kambiyo sahasındaki *tahditlerin önünü* almağa çalışacak ve aynı zamanda kambiyonun *istikrarına* yardım edecek ve yarış edercesine kambiyoğu değerden düşürmenin önüne geçecek, *milletlerarası ticaretin genişlemesini* kolaylaştıracaktır. Bu genişleme neticesinde, bütün üye devletlerde, *iş bulma* imkânları ve *istihsal kaynakları* da artacaktır.

Milletlerarası ticaretin faidelerinin ve milletlerarası ticareti gerçekleştirmeye elverişli tarzların daha cazip bir tablosunu yapmasına imkân olmıyan bu birinci maddede beyan edilen maksatlar işte bunlardan ibarettirler.

Konferansta temsil edilen her memleket, hükümeti anlaşmaları 31 aralık 1945 tarihine kadar imzalamak şartile, sandığın *asli* bir üyesi oluyor. Sandık, diğer memleketlerin ne zaman ve ne şartlar altında üye olabileceklerini beyan edecektir.

Her üyeye *bir ortaklık hissesi* tahsis edilmiştir. Eksilen miktarlara göre sıralanan en ehemmiyetli ortaklık hisseleri Birleşik Devletler dolarıyle milyon olarak şunlardır:

1. Amerika Birleşik Devletleri	2750
2. Birleşik Krallık	1300
3. Sovyetler Birliği	1200
4. Çin	550
5. Fransa	450
6. Hindistan	400
7. Kanada	300
8. Holanda	275
9. Belçika	225
10. Avustralya	220
11. Brezilya	150

44 memleketin ortaklık hisselerinin toplamı 8,800 milyon dolara çıkmaktadır. Her üyenin ortaklık hissesine müsavi bir meblâğ te-

darik edeceğini taahhüt etmesi ve bu meblâğı anlaşmalarda tayin edilen zamanda tanınamile teslim etmesi lâzımgelir. Her üyenin, hiç olmazsa aşağıdaki iki miktardan en küçüğünü: a) ortaklık hissesinin % 25 ini, b) kendisine bildirilecek bir tarihte altın ve dolar olarak mevcut akçasının resmî safi miktarının % 10 nu *altın* olarak ödemesi lâzımgelir. Geriye kalan miktar millî para olarak ödenecektir.

Her üyenin parasının *başa baş* değeri altın ile yahut Birleşik Devletlerin 1 Temmuz 1944 tarihindeki ağırlık ve ayardaki dolarlarıyla ifade edilecektir.

Sandık, üyelerin altın muameleleri için *başa baş* değer in üstünde ve altında bir marj emredecektir. Kambiyo hadleri için de bir marj göz önünde tutulmaktadır.

Sandık, yakında kambiyo muamelelerine başlayabileceği fikrinde olduğu vakit, üyelerin paralarının anlaşmanın meriyete girdiği tarihten 60 gün evvel cari kambiyo hadlerine dayanan *başa baş* değerini kendine bildirmelerini talep edecektir. Fakat bu değer, *başa baş* değer olacaktır. Ancak, üye yahut sandık, muayyen bir müddet içinde, bu *başa baş* değer in tatmin edici bir değer olmadığı fikrinde ise, Sandık ve üye diğer bir *başa baş* değer üzerinde uzlaşabilirler.

Bir üyenin parasının *başa baş* değeri tesbit edilmiş olduğu vakit, üye sandıktan diğer memleketlerin paralarını satın alabilecektir.

Millî bir paranın *başa baş* değerinde bir *değişme*, ancak ilgili üyenin teklifi üzerine ve Sandığa danıştıktan sonra yapılabilir. Sandık, eğer teklif edilen *değişme*, evvelki ahval icabı *değişmelere* katılınca, ilk *başa baş* değer in % 10 unu aşmazsa, *değişme* teklifini kabul eder. Daha yukarı *değişmeler* için, bir takım yeni hükümler beyan edilmiştir.

Fakat Sandığın mevcutlarının *altın olarak değeri*, bir üyenin parasının *başa baş* değerinde *değişmelere* rağmen, aşağıdaki iki tarzdan biriyle sabit tutulacaktır:

1) Üye, sandığa, asıl kendi parasından, sandık tarafından elde tutulan parasının altın değerinde *azalmaya* müsavi bir miktar, ödeyecektir.

2) Sandık, üyeye, kendi parasından, sandık tarafından elde tutulan parasının altın değerinde *artmaya* müsavi bir miktar, geri verecektir.

Bir üye, aşağıdaki şartlar dairesinde, asıl kendi parası karşılığında, diğer bir üyenin parasını *satın almak* hakkını haiz olacaktır:

1) Üye, anlaşma ile uzlaşabilen bazı ödemelerde bulunmak üzere bu paraya ihtiyacı olduğunu beyan ederse;

2) Arzu edilen para kırılamamışsa (aşağıya bak.);

3) Teklif edilen satın almalar, sandığın (satın alıcı üyenin parasıyla) mevcutlarını satın alma tarihinde sona eren on iki aylık devir esnasında ortaklık hissesinin % 25 inden fazla arttırmıyorlarsa; ne de sandığın (satın alıcı üye parasıyla) mevcutlarının üyenin ortaklık hissesinin ilk mislini aşmasına sebep oluyorlarsa.

Sandığa zarar verebilen aşırı *kapital* devinlerinin önüne geçmek için, bazı tedbirler göz önünde tutulmuştur. Bundan başka, sandık hususî bir paranın «kırılaşacağını» tahmin ettiği takdirde, bazı tedbirler derpiş edilmiştir. Bu tedbirler, bu paranın «kıt» (scarce) olduğuna dair resmî bir beyannameye kadar varabilirler. Böyle bir beyanname, sandığı bu parayı muayyen usullere göre bir dağıtım tâbii tutmağa — yani bu para ile olan mevcutlarını üyelerin bu paraya olan ihtiyaçlarını hesaba katarak pay etmeğe — ve her üyeye «kıt» parada kambiyo serbestliğine tahdidler koymağa izin vermeğe mezuun kılar.

Sandığın merkezi New York olacaktır. Anlaşmada harfi harfine şöyle denilmektedir:

Sandığın idare merkezi en büyük ortaklık hissesine sahip olan üyenin topraklarında bulunacaktır. Diğer üye devletlerin topraklarında şube ve acenteler açılacaktır.

Sandığın bir Umumî Hey'eti (*Board of Governors*), bir idare Meclisi (*Executive Directors*), bir Umum müdürü (*Managing Directors*) ve memur ve müstahdemleri olacaktır.

Her üye devlet, bir umumî heyet üyesi tayin edecektir. Umumi heyet üyelerden birini reis seçecektir.

İdare meclisininin 12 üyesi olacaktır. Bunlardan 5 i en büyük ortaklık hissesine sahip olan üyeler (Birleşik Devletler, Birleşik Krallık, Sovyetler Birliği, Çin ve Fransa) tarafından tayin edilecekler, 2 si Lâtin Amerika Cumhuriyetleri tarafından, 5 i geri kalan Devletler tarafından seçileceklerdir.

İdare meclisi, ne umumî heyet, ne de idare meclisi üyesi olmaması lâzımgelen bir umum müdür seçecektir. Umum müdür idare meclisininin revidir. Bununla beraber idare meclisi, reisi işten çıkarabilir; memur ve müstahdemleri tayin etmek umum müdüre ait olup, umum müdür bunların başıdır.

Anlaşma, ortaklık hisseleri mecmuununun % 65 ine sahip hükümetler tarafından imza edilmiş olduğu vakıt, her hükümet

Birleşik Devletler hükûmetine anlaşmayı kabul ettiğini beyan eden bir senedi tevdi etmiş olduğu vakit, meriyete girecek ve hiç bir suretle 1 Temmuz 1945 den evvel meriyete girmeyecektir.

9. — Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankası.

Bankanın göreceği başlıca iş: hususî ikraz müesseseleri tarafından imar ve kalkınma işleri için muvafakat edilen istikrazları garanti olacaktır. İmar ve kalkınma işlerinin banka tarafından tasvip edilmeleri lâzımgelir. Banka, bundan başka, doğrudan doğruya istikrazlara muvafakat edebilir.

Bankanın aslî üyeleri, milletlerarası para sandığının 31 Aralık 1945 den evvel kabul etmiş olan üyeleri olacaklardır, fakat ondan sonra diğerleri de bankanın üyeleri olabileceklerdir.

Bankanın kapitalı 100,000 dolarlık 100,000 aksiyona bölünmüş 10 milyon dolardan ibaret olacaktır. Her üyenin hiç olmazsa bir ekte gösterilen sayıda aksiyona yazılması lâzımgelir.

İşte ekin en yüksek rakamları (milyon dolar olarak)

Birleşik Devletler	3175
Birleşik Krallık	1300
Sovyetler Birliği	1200
Çin	600
Fransa	450
Hindistan	400
Kanada	325

Ödeme altın, dolar yahut üyenin parası ile, anlaşmada gösterilen nisbetler ve suretler dahilinde yapılacaktır.

Bankanın merkezi en büyük miktarda aksiyona sahip olan memlekette olacaktır. Bankanın organizasyonu, sandığınkine benzemektedir: Bununla beraber, on iki idare meclisi üyesinden beşi en büyük sayıda aksiyona sahip beş memleket tarafından tayin edilecek ve yedisi bir umumî heyet üyeleri içtimaı tarafından tayin edilecektir. Bu umumî heyet üyeleri içtimaından, zaten bir idare meclisi üyesi bulunan beş memleketin umumî heyet üyesi hariç bırakılacaktır.

Kaydetmeğe değer ki, milletlerarası sandığın hayat imkânı hakkında tereddüdlerini bir çok vesilelerle gizlemeyen «Economist», banka hususunda daha az mütereddid görünüyor. «Banka, dünya nizamının prensipleri sıfatile, karşılıklı yardıma, iktisadî sağlamlık ve siyasî dürüstlüğe bir dönüş ümidi timsalimi arz ediyor» (9 Eylül

1944, s. 354). «Economist», bankanın, sandık hakkındaki anlaşmalar Birleşik Devletler veya Birleşik Krallık tarafından «muhtemel olarak» tasdik edilmeseler bile, bir rol oynayabileceğini sanmaktadır (s. 355).

Çeviren:
Dr. Rüşti Adak
